

3
IN DIE HOOGGEREGSHOF VAN SUID-AFRIKA
(TRANSVAALSE PROVINSIALE AFDELING)

A

SAAKNOMMER: CC 482/85

PRETORIA

1988-03-22 en 23

DIE STAAT teen:

PATRICK MABUYA BALEKA EN 21

ANDER

VOOR:

SY EDELE REGTER VAN DIJKHORST EN

ASSESSOR : MNR. W.F. KRUGEL

NAMENS DIE STAAT:

ADV. P.B. JACOBS

ADV. P. FICK

NAMENS DIE VERDEDIGING:

ADV. A. CHASKALSON

ADV. G. BIZOS

ADV. K. TIP

ADV. Z.M. YACOOB

ADV. G.J. MARCUS

TOLK:

MNR. B.S.N. SKOSANA

KLAGTE:

(SIEN AKTE VAN BESKULDIGING)

PLEIT:

AL DIE BESKULDIGDES: ONSKULDIG

KONTRAKTEURS:

LUBBE OPNAMES

VOLUME 371

(Bladsye 21 389 - 21 453)

COURT RESUMES AT 14h00 ON 22 MARCH 1988.

MIRIAM THUSI, d.s.s. (Through interpreter)

FURTHER EXAMINATION BY MR BIZOS : You told us last that you told the children to go and find the mother? -- Yes.

What happened thereafter? -- What happened next is, the woman in front of whose gate this child fell, suggested that I remain there at the scene and took her car saying that she was going to the police station to get the police to come there. She called me on my name Mastand.

Did you know this woman? (10)

COURT : Is that your name? -- That is one of my names.

I thought you were Miriam? -- Mastand and Miriam is the second name.

So, you are in fact Mastand Miriam? -- Yes. Mastand Miriam Thusi.

MR BIZOS : Did you know the name of this woman that had the car? -- I did not know her before that. I came to know her name as a person that day that she was Daisy.

Did the police come? -- The police did come in a van and this woman Daisy driving in her own car. (20)

Did they take the child away? -- They first asked for my name. I told them what my name was. Thereafter they took the child with them. I do not know whether they took this child to the hospital or where. That I cannot tell.

These children that you saw at the time that you heard the shots, how many children were there more or less? -- There were many, quite many.

How many more or less? -- Hundred plus because some went past and some were still coming.

COURT : Were they dressed in school uniforms? -- Yes, (30)
including /...

including Peter Phala. He was also in the school uniform.

Were they carrying anything in their hands? -- Yes, they were carrying books in their hands.

Is there a school anywhere nearby there? -- No, that school there is very far.

Were any of the children that you saw misbehaving in any way? -- No.

Were they throwing stones or were they threatening anybody? -- No, they were only carrying books with them on their way home. They were not fighting anybody. (10)

Were they walking as one large group or were they marching or were they in small groups? How were they walking? -- I would say they were in small groups. Here and there one would see a few here and a few there and some had passed already.

COURT : But when you noticed them first, were they not running? -- No, they were not running.

MR BIZOS : Did they run at all? -- Yes, after the first shot they started running which resulted in me also being surprised about what was happening, why are these children running. As a result I stopped and started looking about (20) what was happening.

Was it then that you saw the van? -- Yes, whilst I was still standing there I noticed that the van emerged.

You say that the back door was open. Could you see inside the van? -- No, I could not see what was inside at the back of the van. I could only see the three policemen who were standing right at the door, the back door of the van.

Were these three policemen that you saw carrying anything? -- They had guns with them.

What sort of guns? -- Black in colour were the guns (30)

and/...

and some sjamboks, red in colour or yellow in colour. I am not sure of the colour of the sjamboks.

The guns, let us just stay with the guns for the moment. Were they things in a pocket or in a holster or things that were carried by the hands? -- Those were the guns one could put in a pocket.

COURT : After we have ascertained the calibre, where does this lead us? She stated in evidence the police shot, the child dropped. Full stop.

MR BIZOS : You told us that you had heard the name of (10) this child. Did you go to his funeral? -- Yes, I did.

Where did you go for the funeral? -- I went to the stadium.

Did you hear any speeches there? -- No, I did not hear speeches.

COURT : Does that mean there were no speeches or does that mean that you did come late? -- On my arrival at the stadium there was some singing going on there. School children were busy singing.

MR BIZOS : And what happened thereafter? -- While they were (20) singing Bishop Tutu then appeared.

And then? -- Bishop Tutu took position on something which was higher than the normal level of the ground there which I could say was a stage. That is where he was standing.

Did anybody speak from that stage? -- Yes, he is the one who spoke saying to the children they must keep quiet because he wants to speak.

And did he speak? -- Yes, he did speak.

Can you remember what he said? -- This happened some time ago. Due to that I have forgotten what he said. In fact (30)

he/...

he was speaking in English as well.

COURT : What is your academic qualification? -- St. 6 when I left school.

MR BIZOS : Did anyone else speak? -- Speaking at this funeral that is what I cannot remember whether there was somebody else who also spoke at that funeral.

In relation to the events when the child was shot, you say that you gave your name to the police. Did the police come back to you?

COURT : Tell me, Mr Bizos, why do you lead the evidence (10) on the funeral of she cannot remember anything? Can you not just lead the evidence she went to the funeral and then go on to something else? In detail we hear about a funeral and she did not hear speeches, she does not know what Bishop Tutu said and she does not know whether anybody else spoke.

MR BIZOS : This is her evidence.

COURT : Yes, why do you not lead the evidence "I went to the funeral?" If she is asked about it, she can give the evidence.

MR BIZOS : I could have cut that short that way. You told (20) us that the police came back to you? -- Yes, on the second day I was told to come to town where I shall have to make a statement.

And did you go to make a statement? -- Yes, I went there to make a statement. That was in town.

KRUISONDERVRAGING DEUR MNR. JACOBS : Mevrouw, u het gesê dat die polisie het vuurwapens en sambokke in hulle hande gehad. Is dit reg? -- Ja, die sambokke het gehang aan die linkervoerarm op die gewrig, want hulle het iets waarmee hulle hang. Die vuurwapen het hulle aan hierdie kant van die (30) liggaam/...

liggaam gehad, aan die regterkant by die bobeen of in die omgewing van die heup.

So, dan in hulle hande het hulle nie vuurwapens gehad nie of 'n sambok? -- Die enigste ding wat aan die arm gehang het soos ek gesê het was die sambok aan die linkerarm en die vuurwapens waarvan ek praat was in die sakke gewees.

So, antwoord dan maar net. Dit is mos 'n maklike vraag.

HOF : Sy het u nou die antwoord gegee.

MNR. JACOBS : Ek vra in hulle hande self het hulle niks gehad nie? -- Hulle het die sambokke aan die linkerkant (10) gehad en die vuurwapens in die regterhande.

Ek dog dan u het nou net vir die hof gesê die vuurwapens was in skedes op hulle heup en die sambok het net gehang aan die arm? -- Wat ek bedoel is, hulle het die vuurwapens uit die sakke gehaal en met die hande gehou terwyl die sambokke nog aan die linkerarm gehang het.

So, was die vuurwapens dan in hulle regterhande gehou? -- Ja, in die regterhand.

Het hulle enigiets in hulle linkerhand gehad? -- Hulle het niks in die linkerhand self gehad nie. Die een was in (20) die linkerhoek van die bakkie gewees en die ander een in die regterhoek. Die derde een was in die middel gewees. Al drie van hulle het vasgehou aan die bakwerk van hierdie bakkie met die linkerhande.

Die bakwerk, is dit nie een wat 'n dak oor het en wat toe is en wat net 'n deur aan die agterkant het nie? -- Toe? Hoe?

HOF : Ek wil net eers duidelikheid kry oor wat u sê gebeur het. -- Ek wou gedemonstreer het hoe die bakkie lyk waarvan ek praat.

(30)

Ek/...

Ek wil eers n vraag vra. Sê u dat hulle soos vinke aan die buitekant van die bakkie gehang het? -- Hulle het buite gehang, nie binnekant nie.

MNR. JACOBS : So, hulle was eintlik heeltemal buitekant hierdie bakkie, nie onder die dak daarvan nie? -- Nie binnekant nie, buite die deur.

ASSESSOR (MNR. KRUGEL) : U het gesê hulle staan? -- Ja.

Hoe staan hulle? Waar staan hulle? -- Kan ek dit demonstreer?

HOF : Ja. -- Soos ek demonstreer. Die persoon aan die (10) regterkant se linkervoet was net in die deur gewees waarmee hy op die bakwerk gestaan het. Met sy linkerarm het hy aan die bakwerk vasgehou dat hy nie kan val nie. Dit wil sê binne-in die deur vasgehou met sy linkerkant. Dieselfde geld vir hierdie een in die middel. Dié het met sy een voet in die middel van die opening van die deur in die deur self gestaan en dan met die linkerarm vasgehou op die dak. Die een aan die regterkant het met sy linkervoet op die deur gestaan en met die linkerhand vasgehou aan die dak van die bakkie. (20)

MNR. JACOBS : En het hulle teruggekyk na die agterkant van die bakkie? -- Soos ek nou demonstreer. Hulle staan op hierdie manier. Met sy linkerhand hou hy aan die bakwerk se dak en sy voet op die bakkie self en kyk agtertoe.

En soos jy aangedui het moes hy om vas te hou - die bakwerk was heelwat hoër as sy kop gewees? -- Ja, die bakwerk se dak is hoër as die hoogte van die kop.

En al wat hulle kon sien was net agtertoe? -- Net die een wat in die middel was kon nie voor sien nie. Die twee aan die kante was in staat gewees om voor te kan sien. (30)

Sal/...

Sal jy saamstem daardie deur agter aan hierdie bakwerk is net in die middel gedeelte? Dit is nie die hele wydte van daardie bak nie? -- Dit is 'n groot deur daardie. Omtrent die grootte waar ek staan.

Ja, maar die wydte van die hele bak agter? -- Nee, nee, nie die hele agterkant van die bakkie nie.

Sal jy saamstem die twee wat aan die kante gewees het van die deur, sou dan eintlik heeltemal skuins oorgelê het na die linkerkant en na die regterkant toe om verby die bakwerk se kante te sien? -- Ja, dan kan hulle voor sien. (10)

Die eerste keer wat u daardie iets daar opgemerk het was die kinders. Is dit reg, in die straat, in Kwadubastraat? -- Ja, ek het eers die kinders gesien.

Kan ons net duidelikheid kry, soos u in die straat geloop het, het die kinders van agter af by u verby gekom of hoe was die kinders gewees? -- Hulle het in die teenoorge-stelde rigting van my gekom.

So, hulle het van voor af gekom? -- Die posisie is so. Ek loop in Kwadubastraat wat met Barwastraat kruis. Ek loop in die rigting van die kruising van die twee strate. (20) Voor ek by die kruising kom het ek opgemerk dat daar kinders is wat verbygekom het af met Barwastraat in hierdie kruising. HOF : Van links na regs? -- Van links na regs, ja. Die volgende ding sien ek die ander kinders wat van agter kom wat nog nie verby die kruising is nie en hulle begin weg-hardloop. Die kinders hardloop toe in die verskillende persele in.

So, die aksie het gebeur in Barwastraat en nie in Kwadubastraat nie? -- Dit is reg. Dit was in Barwa nie in Kwaduba nie. (30)

MNR. JACOBS : Op daardie stadium, was u nog n hele ent van die kruising af? -- Ek het nog ver gekom, maar nie baie ver van hierdie kruising af nie.

En alles het voor u gebeur dat die kinders begin weghardloop sonder dat daar enige van die kinders verby u geloop het. Daar het eers kinders verbygegaan toe hulle weggehardloop het? -- Dit is voor die kinders by my verby was.

Toe hulle begin weghardloop het? -- Ja, dit is toe hulle begin weghardloop. Dit is juis die rede hoekom ek verbaas was hoekom die kinders weghardloop. (10)

En op daardie stadium toe hulle weggehardloop het, het u nie geweet waarvoor nie? U het niks gehoor of gesien nie? -- Eers na die skoot het die kinders begin weghardloop. Ek vra toe vir die kinders wat het gebeur. Die kinders sê toe vir my "Nee, ons hardloop weg, want hier is blankes wat op ons skiet." Met die gevolg het ek toe daar gestaan en wonder en gekyk wat gebeur nie.

Sal u saamstem dat op die stadium toe die skoot afgegaan het en u gehoor het dat daar geskiet word soos u getuig, kon u niks sien op daardie stadium nie. U kon nie sien wie (20) skiet of waar skiet hulle nie? -- Dit is reg. Ek het dit nie gesien nie. Ek weet nie wie geskiet het en na wie hy geskiet het nie. Ek het net die tweede keer gesien.

Is dit ook reg dat u het nie op daardie stadium geweet wat is die rede hoekom daar geskiet word nie? Wat word gedoen, as dit die polisie was wat geskiet het, teen die polisie nie? -- Ja, dit is die waarheid.

En u kon ook nie daar sien en u kan ook nie sê of dit so is dat daar klippe gegooi was na die polisie op daardie stadium in daardie ander straat nie? -- Die kinders wat vanaf (30) die/...

die rigting gekom het waar die skoot geklap het, het geen klippe gehad nie.

Hoekom probeer u nou verskoning maak op daardie gebied? U kon nie sien of daar klippe gegooi is of nie gegooi is nie? -- Nee, ek kon nie sien of daar klippe gegooi word daar nie.

En is dit nie ook sien toe die tweede skoot geskiet is nie? -- Ek het gesien wie geskiet het, naamlik dat dit die polisie was wat geskiet het.

Het u gesien watter een van die drie mense op daardie "van" het geskiet? -- Ek het nie gesien wie van die drie (10) geskiet het nie. Dit wil sê tussen die drie. Hulle was almal in dieselfde klere gekleed, dieselfde tipe.

So, u aanvaar maar net dit is daardie drie polisiemanne wat geskiet het? -- Ja, ek het aanvaar dat dit die polisie was wat geskiet het, want die bestuurder van die bakkie was van voorneme om te stop toe een van die persone hier agter gesê het "Ry, ry, ry." Dit was met die oog daarop om weg te ry.

Ons is nog ver voor die ryery. Ons is nog by die skietery. Dit het jy nie gesien nie. Jy aanvaar dit sommer net? -- Ek het gesien dit is hulle wat geskiet het. (20)

En ek stel dit aan u, u het ook nie gesien nie, maar u het gehoor die tweede skoot? -- Ek het die tweede skoot gehoor, ja.

En nie gesien nie? -- Ek het nie met my oë gesien wie van hulle geskiet het tussen die drie nie, want ek was self geskrik gewees.

Is dit nie so dat u kon ook nie sien of daar selfs op daardie stadium uit die systraat - laat ek dit eers so kry. Toe die tweede skoot geval het, het die voertuig nog nie gedraai in hierdie ander straat in, Kwadubastraat nie. (30)

Hy/...

Hy was nog altyd in die dwars straat? -- Is dit met die afgaan van die tweede skoot, sê u?

Ja? -- Met die tweede skoot wat gevuur was het Peter Phala geval.

HOF : Laat ek net duidelikheid kry. Ek begin die indruk kry dat toe die tweede skoot gevuur is, die bakkie miskien nog nie in u sig was nie, maar Peter Phala wel. Is dit reg? -- Toe die tweede skoot gevuur is, het die bakkie alreeds alreeds in Barwastraat ingedraai vanaf Kwaduba.

Is dit reg getolk? -- Dit is die tweede skoot. (10)

MNR. JACOBS : In watter straat ingedraai? -- Uit Kwaduba uit in Barwastraat ingedraai.

HOF : En u was in Kwaduba? -- Ja, ek was in Kwaduba.

MNR. JACOBS : Wanneer het die voertuig gekom in Kwadubastraat? -- Die bakkie het in Kwadubastraat te voorskyn gekom. Dit wil sê dit het met Kwadubastraat langs gery.

Al die tyd? -- Die eerste keer toe ek bewus geword het van hierdie polisiebakkie was dit op die hoek van Barwa en Kwaduba, maar dit was op Kwadubastraat gewees en toe teruggedraai in Barwastraat in. (20)

HOF : Kan ek nou net duidelikheid kry. Is wat u sê dat dit vir u gelyk het of hy in Barwa was en toe op die hoek van Barwa en Kwaduba 'n U-draai gemaak het en teruggedraai het in Barwa in? -- Die bakkie het in Kwadubastraat gery en in Barwastraat ingedraai.

ASSESSOR (MNR. KRUGEL) : Kan ek miskien probeer, mnr. Jacobs? U is in Kwadubastraat? -- Ja.

Voor u is daar 'n straatkruising met Barwastraat? -- Ja, daar is 'n kruising voor my.

Voor u verby van links na regs op Barwastraat beweeg (30)

die/..

die kinders in groepies-groepies? -- Ja.

Nou sê u die bakkie het op Kwadubastraat gery? -- Ja. Eintlik wat sou gebeur daar is die bakkie en die kinders het in die teenoorgestelde rigting gekom. Dit wil sê ek sou hulle ontmoet het op 'n punt.

Is dit 'n gewone straatkruising? -- Ja.

Maar nou het u vantevore gesê die kinders was op Barwastraat? -- Ja, hulle loop met Barwastraat langs.

Maar hulle kruis die pad wat u loop van links na regs? -- Ja om verder met Barwa af te gaan. Ek sou ook die (10) kruising deurgegaan het in Kwaduba.

Maar die polisiebakkie het nie op Barwastraat gery soos die kinders van links na regs nie. U sê hulle het op Kwadubastraat gery? -- Nee. U moet dit so verstaan, die bakkie, die polisievoertuig kom in die teenoorgestelde rigting van my. Voor hulle by die hoek gekom het, by dieselfde hoek waar die kinders by ons sou verbygegaan het in Barwastraat. Ek en die bakkie is in Kwaduba.

Het die bakkie met ander woorde van voor af gekom soos u geloop het? -- Ja, die bakkie het van voor af gekom. (20)

HOF : Laat ons nou eers die ding reg kry. U is aan die duskant van die kruising en u beweeg na die kruising toe? -- Ja, dit is so.

Hy is aan die ander kant van die kruising in dieselfde straat en hy beweeg na die kruising toe? -- Ja.

Die kinders is aan die linkerkant van die kruising en beweeg oor die kruising? -- Ja, van die kinders is alreeds verby. Daar is nog wat kom.

Nou draai die bakkie na u linkerkant, dit wil sê sy regterkant of draai die bakkie na u regterkant, dit wil sê (30)

sy/...

sy linkerkant? -- Die bakkie het in die rigting gedraai vanwaar die kinders gekom het, dit wil sê na my linkerkant toe, dit wil sê die regterkant van die bakkie in Barwastraat in.

MNR. JACOBS : Laat ons dan nou duidelikheid kry. Wanneer het u die bakkie soos hy van voor af gekom het en van sy kant af regs gedraai het die eerste keer gesien voor dit? -- Die heel eerste keer wat ek bewus geword het daarvan is na die eerste skoot geklap het en die kinders begin hardloop het. Ek het toe gestaan. Ek vra toe die kinders wat gebeur nou. Waarop die kinders sê die polisie skiet op ons. (10)

HOF : U moet net die vrae antwoord anders gaan ons dinge op rekord kry wat ons nie op rekord wil hê nie. -- Ja.

MNR. JACOBS : Die voertuig wat gekom het, was hy op die kruising toe jy hom vir die eerste keer gesien het net voor die draai of was hy nog ver weg van die kruising af? -- Toe ek die eerste keer bewus geword het van die bakkie is toe die bakkie die kruising begin ingaan en waar die bakkie net die draai begin het in Barwastraat in.

En as ek reg onthou in u getuienis het u gesê was u redelik ver vanaf daardie kruising op daardie stadium? -- (20) Wat? Dat u gehoor het dat ek nog ver van hierdie kruising was?

U het netnou vir ons gesê op die stadium toe die skietery plaasgevind het en die kinders begin weghardloop het, was u nog redelik ver van die kruising af. Dit is mos reg? -- Ek was nie ver van die kruising af nie.

HOF : Hoe ver is ver? -- As ek nou praat van ver .. (Hof kom tussenbei)

Ja, u kan van hier af vat of u kan na die straat toe gaan of kan na die hoek van die gebou toe gaan, enige plek? (30)

Wat/...

-- Wat ek skat is ver?

Ja, ons wil eintlik weet hoe ver was u van daardie hoek af toe die gebeure gebeur het? -- (Getuie dui distansie aan)

Twintig meter.

MNR. JACOBS : En sal u saamstem op daardie stadium toe u die polisievoertuig daar gemerk het en toe die skoot gehoor het en hy draai, was daar 'n groot lawaai gewees? -- Wat se lawaai?

Was daar nie 'n lawaai van hardlopende kinders nie? -- (10)
Kinders het na my toe gehardloop. Ek het die kinders gevra wat die moeilikheid was, waarop hulle toe vir my gesê het dat hulle besig was om weg te hardloop. Nie dat hulle 'n lawaai gemaak het self nie.

Het die kinders nie geskreeu toe daar op hulle geskiet word nie? -- Nee, hulle het nie geskreeu nie. Hulle het net in die persele daar gehardloop.

Ek wil dit aan u stel dat u het nooit die woorde gehoor "Ry, man, ry" nie? -- Dit meen u stry met my?

Ja, ek stry met u. (20)

HOF : Dit is wat die advokaat die hele tyd met u doen? --
Ja, nou verstaan ek. Ek sê vir jou wat daar gebeur het. Die kinders het weggehardloop sonder om enige lawaai te maak. Hulle het net stil gehardloop sonder om enige woord te besig in die persele in. Ek vra toe vir die kinders, hulle antwoord op my vraag, ek hoor toe die ander een sê "Ry, man, ry."

MNR. JACOBS : Is dit nie ook so dat daar 'n moontlikheid was dat daar in Barwastraat waarvanaf die kinders kom dat die skietery daar plaasgevind het en dat die kinders weggehardloop het en dat hierdie tweede voertuig daarheen (30)

gegaan/...

gegaan het nie? -- Nee, dit is nie die waarheid nie.

Jy kon dit mos nie gesien het nie, want jy kon nie in Barwastraat in sien nie. Hoe kan jy sê dit is nie die waarheid nie? -- Hoekom nie? Hoekom kon ek nie sien nie, want ek gaan mos na Barwastraat toe?

HOF : Die kind, in watter straat het hy geval? -- By die tweede huis vanaf die hoek in Barwastraat op die sypaadjie.

Dit is nou aan die kant van die kruising waarnatoe die bakkie gedraai het? Dit wil sê aan u linkerkant? -- Ja.

Maar kon u dan die kind sien val want hy is mos hier(10) om die hoek? -- Ek is na die kind toe want my uitsig was nie daar belemmer nie. Dat was vir my op 'n sigbare punt.

Was daar nie 'n huis nie? -- Daar is 'n huis op die hoek.

Hoe kon u by die huis verby sien? -- Ek is nou op die hoek van die twee strate, Barwa en Kwaduba. Vanwaar ek was kon ek in Barwastraat sien en ook Kwaduba.

MNR. JACOBS : Ek wil aan u stel, uitdruklik en reguit aan u stel dat u is besig om die hof leuens te vertel, want u het gesê toe u daardie skote gehoor het, het u omtrent twintig treë wat u hier in die hof uitgewys het, van die hoek(20) af gaan stilstaan omdat u wou sien wat aangaan en dat die skote toe die een na die ander gevolg het toe daarna en hoe kon u dan op die hoek gekom het? U het nooit vir die hof gesê dat u na 'n hoek toe gegaan het nie? -- Ja, ek het so gesê, maar u stry nou met my en u bewering is dat ek niks gesien het nie.

Nee, ek het nie 'n bewering gemaak nie. Die hof het vir u 'n vraag gevra. My stelling is dat u is nou besig om vir die hof leuens te vertel, u was twintig treë van die hoek af, u kon nie gesien het toe daardie persoon getref was en(30) waar/...

waar hy geval het in Barwastraat nie? -- Hoekom nie? Hoekom sou ek dit nie gesien het nie?

Omdat u twintig treë van die hoek af was? -- Is dit ver vanwaar ek staan na daardie deur toe?

Is dit u antwoord op my stelling? -- Ek sê aan u dat dit die waarheid is wat ek hier aan u vertel.

En ek wil dit ook aan u stel dat gedurende daardie tyd toe hierdie voorval plaasgevind het was daar algemene boikotte van skole en moeilikheid in daardie woongebied? -- Nee, daar was nie. (10)

Was daar nooit skoleboikotte in daardie tyd in Daveyton nie? -- Die kinders was van die skool af. Daar was nie boikot van skole nie.

Was daar glad nie boikotte van skole in Daveyton vanaf die begin van Augustus nie? -- Dit is wat ek nie weet nie. Ek weet nie wat gebeur in die lokasie nie. Ek staan elke môre op en dan gaan ek werk toe.

So, u weet absoluut niks van die boikotte nie? -- Ek weet glad nie hoekom die skole geboikot word nie.

HOF : Nee, nee, dit is nie die vraag oor hoekom hulle (20) geboikot word nie. Die vraag is word hulle geboikot? -- Op hierdie dag wat die kind geskiet is?

Ja? -- Nee.

In daardie tyd was daar nie skoleboikotte nie? -- Nee, ek weet nie daarvan nie.

MNR. JACOBS :

Dra u kennis dat dit nie die enigste insident hierdie is waar die polisie met skoliere gebots het nie? -- Ek weet nie.

Die begrafnis wat u bygewoon het, was dit nie die begrafnis van vier mense nie? -- Dit was 'n begrafnis gewees van vier persone. (30)

En/...

En was die ander vier wat dan daar begrawe is nie slagoffers van onluste wat daar plaasgevind het in daardie gebied nie? -- Ek weet nie. Daar was vier kiste gewees.

Het u geweet van onluste daar in Daveyton oor hierdie tydperk Augustus tot - kom ons vat eers gedurende Augustus? -- Nee, ek weet nie.

Het u geweet van Augustus tot Februarie van die volgende jaar 1985 dat daar onluste was? -- Waar? In Daveyton?

Ja, in Daveyton? -- Dat daar 'n bakleiery was?

Ja, onluste? -- Ja, daar was bakleiery gewees as ons (10) werk toe gaan dat hulle sê ons moenie werk toe gaan nie.

HOF : Wie sê so? -- Nee, ons het nie geweet wat gebeur nie. Ons gaan na die bushalte toe, ons vind daar is nie busse om mense te vervoer nie, ons het net nie geweet wat gebeur daar nie.

MNR. JACOBS : U het nou vir die hof gesê u is gesê en gekeer om werk toe te gaan. Die hof het u vir u gevra wie het dit gedoen, wie het dit gesê? Antwoord die vraag, asseblief? -- Nee, byvoorbeeld, my man het partykeer na my toe gekom en gesê "Kyk, moenie werk toe gaan nie. Daar word gesê dat (20) ons nie werk toe moet gaan nie." So, ek het ook maar by die huis gebly en nie werk toe gegaan nie.

So, u wil nie nou vir die hof sê wie dit is wat u gekeer het die kere wat u self na die busse toe gegaan het om self werk toe te gaan en gekeer dat u nie werk toe gaan nie? -- Niemand het my gekeer nie. Wat sal ek ry?

Onthou u dat u nou-nou vir die hof gesê het dat daar was 'n bakleiery en hulle het ons gekeer dat ons werk toe gaan. Wat se bakleiery het u van gepraat? -- Die boere het baklei en gesê dat ons nie werk toe moet gaan nie, ons moenie ry (30) nie/...

nie.

Het die boere gesê julle moet nie gaan werk nie? -- Ek sal sê, ja, want hulle was orals in die strate. Hulle was net die enigste mense in die strate en daar was nie busse om te ry nie en daar is niks wat ons kon ry nie.

Weet u dat daarso 'n wegbly-aksie gereël was in Daveyton vir twee dae? -- Nee, daar was nie so iets nie.

En dat dit gereël was deur COSAS en ERAPO? -- En ander organisasies soos vakbonde, vakunies en UDF? -- Ek hoor dit vir die eerste keer van u. (10)

Is dit nie waar die bakleiery was en die mense gesê het julle moet nie werk toe gaan nie, waarna u verwys nie? -- Ek het die indruk gekry dat hulle is die mense, die blankes, wat baklei en sê ons moenie werk toe gaan nie.

Wie is die boere wat u van praat wat gesê het julle moenie werk toe gaan nie? -- Hulle het die bakkies gery met die luidsprekers op.

ASSESSOR (MNR. KRUGEL) : Die boere? -- Ja, dit is hulle wat gepraat het. Hulle het mos op hierdie bakkies gery wat die luidsprekers gehad het. (20)

Maar is dit nou 'n luidspreker wat gesê het julle moenie werk toe gaan nie? -- Ja, daardie luidsprekers het so gesê.

MNR. JACOBS : En die boere wat jy nou van praat, is dit polisiebeamptes of is dit privaat mense of van wie praat jy nou? -- Ek praat van die witmense.

HOF : Met uniforms of sonder uniform -- Polisie-uniforms.

MNR. JACOBS : Het dit baie gebeur, gereeld gebeur dat hulle so rongery het die luidsprekers en gesê het julle moenie gaan werk nie? -- Nee, hulle was nie baie nie, want dit het gebeur in Eiselenstraat, net daar. (30)

Het/...

Het dit verskillende dae gebeur? -- Nee, dit was net op daardie dag.

Het jy hulle self gehoor? -- Ja, ek het hulle gehoor praat met 'n luidspreker daar.

Was dit terwyl jy op pad was na jou werk toe? -- Ja, ek was op pad werk toe.

Wanneer was dit? -- Dit was op 'n Saterdagoggend.

Ken jy die maand vir ons sê? -- Ek onthou nie meer nie.

Was dit voor of na die begrafnis? -- Dit was na die begrafnis. (10)

Tussen die begrafnis en kersfees of was dit na kersfees? -- Nee, ek het vergeet. Ek weet nie meer nie.

Ek dink dit is jou man wat vir jou kom vertel het van hierdie mense wat sê julle moet nie gaan werk nie? -- Hulle het ook met die luidsprekers gepraat.

Is dit nou hulle oor die luidsprekers wat so gesê het en nie meer jou man nie? -- Hy het ook gesê dat ek nie werk toe moet gaan nie, want ons gaan beseer word.

Het hy dan saam met jou geloop werk toe toe die mense oor die luidspreker gepraat het? -- Nee, hy het nie saam (20) met my geloop nie.

Hoe kon hy dan vir jou ook gesê het jy moenie gaan werk nie, want hy was mos nie saam met jou nie? -- Nee, hy was ook nie op pad werk toe nie. Hy het daar by die huis vir my gesê.

Nog voordat jy die mense gehoor praat het? -- Ja, voor ek die mense gehoor praat het.

HOF : Maar luister u toe nie vir hom nie en u gaan in elk geval werk toe? -- Ek het nie geluister nie na wie?

Na hom nie. Hy sê u moenie gaan werk nie? -- Ja. (30)

En/...

En toe gaan u tog werk en langs die pad kry u die polisie? -- Ja, hy het vir my gesê om nie te gaan nie, ek het gegaan en toe het die polisie raakgeloop.

Is u seker dit is die polisie? -- Ek sal sê ek is seker want hulle is die mense wat orals in daardie strate was.

Dit was nie polisie"vans" gewees soos julle die polisie"vans" ken nie? -- Nee, dit was hulle.

Polisie"vans"? -- Ja, dit was die polisie"vans."

Was dit nie vakbondmense wat daar rondgery het en gesê het die mense moenie gaan werk nie? -- O, miskien kan dit(10) hulle wees, ek weet nie.

HOF : Watter taal het hulle gepraat? -- Hulle het in Sotho en Zoeloe gepraat.

Het hulle geklink soos boere of soos swartmense? -- Hulle was bymekaar met die witmense.

MNR. JACOBS : Verstaan ek dan nou reg dit is nou nie meer die boere wat gepraat het en so gesê het nie. Nou is dit swartmense wat saam met die boere was? -- Ek weet nie.

Maar jy het dan netnou gesê dit is die boere wat dit daar gesê het. Hoe weet jy dan niks? -- Ja, ek sê so. Ek(20) sê ek weet nie of dit boere was wat Zoeloe gepraat het of swartmense wat Zoeloe gepraat het nie.

Wie was saam met die boere wat jy na verwys het? -- Ek weet nie.

Was daar niemand saam met die boere in die bakkie nie? -- n Swartpersoon?

Enigiemand anders as boere? -- Wat saam met die mense was in die voertuig?

Wat saam met die boere was in die voertuig? -- Ek weet nie.

(30)

Ek/...

Ek wil dit aan u in die geheel stel dat u getuienis voor hierdie hof oor wat daar gebeur het met die sogenaamde skietery is alles vals wat u vertel het vir die hof en die res van u getuienis is alles vals wat u vir die hof vertel het? -- Stry u met my?

Ek stry nie net nie, ek sê dit is valse getuienis wat u hier gegee het? -- Dat my getuienis nie die waarheid is nie?

Ja? -- Dan is dit jou eie besigheid. Ek sê vir jou wat gebeur het daar en as jy dit nie so verstaan nie, dan is dit jou besigheid. Ek sê vir jou. (10)

En ek stel dit verder aan u dat u kom om hierdie valse getuienis in hierdie hof te gee om die polisie, of soos jy dit noem, die boere valslik te beskuldig en valslik swart te smeer? -- U was mos nie daar toe hulle op die kind geskiet het nie.

HERONDERVRAGING DEUR MNR. BIZOS : Wanneer jy die kinders gesien het voor die eerste skoot, hoe het die kinders daar voorkom op die straat? -- Hulle het normaal gestap.

Voor die eerste skoot het enigeen van hulle geskreeu of in die straat gedans? -- Nee. (20)

GEEN VERDERE VRAE.

- - - - -

MR BIZOS : I know that your lordship is powerless to do anything about it, but I merely want to place on record that the cross-examination of this witness on the information which is publicly available to everyone who would want to make any sort of enquiry and had that information, the cross-examination was done without any information or without any facts having been placed before Mr Jacobs. I have understood the cross-examination to be that this women was untruthful, nobody/...

nobody shouted "ry, ry". I have understood the cross-examination to have been that the police were not responsible for the shooting of this child. If that is how the cross-examination is to be conducted without any investigation or any information, we will have to call more witness in order to establish what is in fact a matter of public record in an inquest. It is unfortunate ... (Court intervenes)

COURT : Was there an inquest?

MR BIZOS : Yes.

COURT : Well, I thought it was common cause that the child(10) was shot by the police?

MR BIZOS : I thought so too.

COURT : Is it not still common cause?

MR BIZOS : Not after this cross-examination.

MNR. JACOBS : Ek wou net graag dit ook op rekord geplaas het terwyl mnr. Bizos dit op rekord plaas. Die getuie se kruisondervraging het ek geneem uit hoofde van die getuienis wat sy voor die hof gegee het. Ek het haar geloofwaardigheid op dit wat sy voor die hof gegee het getoets. Ek kan nie sien dat mnr. Bizos vra dat 'n inskrywing in die rekord gemaak is (20) en dat daar weer blaam op my persoonlik geplaas word nie. Ek maak beswaar hierteen dat daar kort-kort blaam geplaas word op my vir die metode wat ek die kruisondervraging gedoen het. Ek dink ek was heeltemal geregtig om haar geloofwaardigheid te toets en dit is wat ek getoets het. Ek het niks onbillik aan haar gestel nie. Ek het elke keer haar eie getuienis gestel.

PABALLO ALINAH MONYKOSELI, d.s.s. (Through interpreter)

MR BIZOS : My lord, before I start, may I hand in the index to the bail papers?

(30)

COURT/...

COURT : Yes, thank you.

EXAMINATION BY MR BIZOS : Mrs Monyokoseli, do you live at 11276 Phuthi Street, Daveyton? -- Yes.

Have passed St. 8? -- Yes.

And are you a parttime assistant at the bakery? -- Yes.

You have three children? -- Yes.

In view of what you are going to tell his lordship later, how old are these children? -- The elder one is 21, the second one 18 and the third one 14.

Were all three of them at school in 1984? -- Yes. (10)

What standards were they in? -- The eldest one was in St. 9, the second one St. 7 and the youngest was in St. 4.

What schools were they at? -- The eldest one was in Mabuya, the second one in H.B. Nyathi and the youngest one was in Bakaigetse.

COURT : What school was that? Was it a primary school? -- Yes.

Higher primary? -- Yes.

And Nyathi is that higher primary? -- It is a secondary school. (20)

Could you explain to me the difference between a secondary school and a high school? -- I am not certain of the difference between the two, but that is how they call them.

Mabuya is called a high school. Is that correct? -- That is correct.

And Nyathi is called a secondary school. Do they go to matric? -- No, Nyathi does not go as far as matric.

Up to what standard does it go? -- To St. 8.

MR BIZOS : Before we come to the schools question, could (30)
you/...

you please tell us how long have you been living in Daveyton?

-- From 1964.

You live there with your husband who is a taxi driver?

-- Yes.

During 1983 did you become aware of the community council elections? -- Yes.

Did you become aware of any campaign for people to boycott the council elections in Daveyton? -- No. e?

Did you yourself vote at those elections? -- No.

Was there any special reason for that? -- No, not (10) a special reason, but what I can say is that my husband did take part in that.

Did you become aware of any UDF campaign in the area against the council elections? -- No, I did not.

Did you become aware of an organisation called ERAPO at any stage? -- No.

Did you become aware of any organisation actively campaigning about council elections in 1983? -- No.

Did you become aware during 1984 of any suggestion to increase the rent? -- Yes. (20) 0)

From what to what? Do you recall? -- What I remember is that was going to be some increase on the rent of R13,00.

What was your rent at the time? -- Does that include water and electricity?

Well, if they were separated, could you give us what were you paying at the time? -- At that time the rent only was R13,00.

What was the proposed increase? -- That was also going to be R13,00.

COURT : What did you get for your R13,00? -- That was only (30) for/...

for rental and not including water and electricity.

Yes, I mean, how big was your house? -- It is a four-roomed house.

And no water in the house? -- There is water.

Was there water? -- There was water even then.

And electricity? -- This was also there.

In the house? -- Yes.

And did you have an outside toilet or water-borne sewerage? -- We had outside toilets but with a water system.

MR BIZOS : Was the rent the only matter that was going (10) to be increased? -- No, including water and electricity. It is only that I cannot remember what were the proposed increase on the two that I have just mentioned.

COURT : The R13,00 increase, is that an overall increase that is over your rent and your water and electricity or was that an increase for rent only and then the water would be increased and the electricity would be increased? -- From what I heard, I was not there, it was said that the R13,00 was an increase in respect of the house only.

K1260 MR BIZOS : Do you remember when in 1984 there was this talk(20) of the increases in the rent and the other charges? -- Not quite exactly, but if my memory serves me well, it was during winter time which could have been June or July, one of the two months.

Do you know whether the representatives of your community took this matter up with anybody? -- From what I heard a delegation was chosen to come and speak to the responsible body in Pretoria here.

Was there any report back as to whether this delegation was received in Pretoria? -- Yes, there was. (30)

And/...

And was the rent and other increases put into effect or not? -- No.

Did you pay any increases? -- No.

Do you know who led the delegation? -- From what I heard one of them was James Ngubo.

Is your eldest son's name David? -- Yes.

In August 1984 did he have any problems at school? -- Just before that he did tell me that he was having some problems at school.

COURT : Before that? -- That is before the month of August. (10)

MR BIZOS : Very briefly, what were his problems at school?

MNR. JACOBS : Dit is hoorsê tensy hulle David roep as h getuie.

MR BIZOS : Merely to serve as a motive of the actions that the witness took thereafter. She was quite active in trying to restore peace at the schools.

COURT : Can the witness not merely say that because of what he told me, I took the following actions.

MR BIZOS : I am sure my learned friend will not object to this question. Do you know whether your son was a member (20) of COSAS or not? -- Yes.

Did your daughter ... (Court intervenes)

COURT : Let us just get it straight. We still do not know where the eldest son fits in. Is he the one of 21 years? -- Yes.

And the daughter is that number two? -- Yes.

MR BIZOS : Did your daughter report any problems that she had? -- Yes.

COURT : At school? -- Yes.

Was she also a member of COSAS? -- No.

(30)

Why/...

Why not? Could she not pay the membership fees? --
I do not know what the reason was that she did not join as
a member.

MR BIZOS : In the beginning of August, do you know whether
the children at - your children at their schools took part
in any protest? -- No.

Did they have any specific complaints in relation to
treatment meted out to them?

COURT : Now where is this leading to? You have had an
objection already about the problems at the school. Now (10)
you are going back and do it again.

MR BIZOS : Did you examine your children's bodies? -- No,
not when this happened for the first time.- I did not
examine any body.

Did you examine anybody thereafter? -- Yes, the next
day I did.

What did you find? -- I noticed that my son had three
marks on his back.

And your daughter? -- She did not have anything on her.

Did you see any of your son's friends? -- Yes. (20)

Can you give us his name? -- Alexander Rapodile is the
one I saw.

Was there anything wrong with him? -- Yes.

COURT : Did he also have marks? -- He was swollen in the
face and the head.

MR BIZOS : Was a report made to you as to how the injuries
were sustained? -- Yes.

COURT : When was this now? -- It was the next day after it
had slightly started.

After what had started? -- What happened is, the (30)

previous/...

previous day my daughter came home earlier than the usual time which is the time of their coming back from school and made this report to me.

I am sorry I do not want reports. I have had an objection. I asked you an easy question. I want to know whether it was in August or September or that sort of thing? -- It was in August.

MR BIZOS : Did you get any information as to whether or not one Phala was - Phala died or was seriously injured?

COURT : You must remember that it took fourteen days for (10) him to die.

MR BIZOS : Yes, that is why I changed it. Seriously injured. Did you hear about Phala being seriously injured? -- Yes, I did.

Was this before or after you heard about the young Phala being injured that you saw these injuries on Alexander and your son? -- It was before.

Do you recall receiving a notice to attend a meeting at the school? -- Yes.

Can you remember the date on which the meeting was (20) called for? -- If I remember well it was the 19th.

COURT : August? -- Yes.

1984? -- Yes.

And the school was? -- H.B. Nyathi.

MR BIZOS : Did you attend the meeting? -- Yes.

Who had called the meeting? -- The head of the school.

Do you remember his name? -- Yes, I do.

Did he address the meeting? -- Yes.

Do you recall what he said? -- Yes.

Please tell us as far as you remember what he said? (30)

What/...

-- What he said was that we have met here today to inform you about the reasons and the problems that resulted in the children not being to school and to solve that kind of a problem.

Did he say what had caused the problem? -- Yes, he did.

What did he say? -- What he said was the age limit is the cause.

COURT : Does this apply now to H.B. Nyathi only or to the other schools as well? -- We were called to a meeting at H.B. Nyathi only. (10)

MR BIZOS : Was there going to be an age limit only in relation to that school or to all schools? -- It was applicable to all the schools.

COURT : Was this a new thing? -- Yes.

And when did it become effective? -- I only became aware of this for the first time when my nephew's school report was sent to us in June. I am sorry, it is my niece.

1984? -- Yes. Under remarks on this report it was written that because of her age, should it happen that she does not pass at the end of that year, then she would not(20) be allowed to re-register the following year, due to the age that she was.

And the age limit was? -- What was being said was that at 18 they are expected to have completed St. 10.

MR BIZOS : Did any of the parents respond or say anything at this meeting about this? -- Yes.

What did they say? -- They accused the head of the school about his failure to inform them in time because some of the parents got to know about this for the first time at this meeting. (30)

Did/...

Did any of the parents say something else? -- Yes, quite a lot was said by the parents to an extent of saying they were suggesting that if it was mentioned earlier to them, they would have approached the school committee of this particular school that may have helped by them doing something on this.

Was there any discussion there as to how you are going to solve the problem? -- The head of the school suggested that he as the head of the school is going to give out some forms which were to be completed by us as parents for the (10) children to come back and re-register at school on Monday.

COURT : But at the time were the children boycotting classes? -- Yes, they were going to school and coming back earlier than the usual time. In fact they were not going into classes. They were boycotting classes and therefore I would say yes.

COURT ADJOURNS TILL 23 MARCH 1988.

K1261

COURT RESUMES ON 23 MARCH 1988.

PABALLO ALINAH MONYKOSELI, still under oath

FURTHER EXAMINATION BY MR BIZOS : Mrs. Monykoseli, you told us that you attended the meeting at which the principal (20) of the school and the parents tried to get the children back to school? -- That is so.

And if I remember correctly, you placed that date as Sunday, 19 August? -- That is so.

On the Monday, 20 August during the week and the week thereafter, how were things in Daveyton? Were the children going to school? -- No, they were not attending school constantly. They would go to school and then come back again. It was just not their normal attendance.

Did you hear whether or not the young boy Phala who (30) had/...

had injured passed away? -- That is so.

After you heard about his passing away, did the position in relation to the attendance of the children at school improve or did it get worse? -- It became worse than it was. In fact on that day when we heard that he has died, they came back home when it was still in the morning.

And the days thereafter? -- I think it was on the same day after we heard of this or the day thereafter that I came to hear about another three children who had died. That resulted in the children not going to school altogether. (10)

When you speak about the children, do you speak only of your children or do you have knowledge of what was happening in your neighbourhood and in the wider community of Daveyton? -- I am talking about the children in general of the township, my neighbours' children including my own children.

Did you attend the funeral where the four young people were buried together on the 8 September 1984? -- Yes.

Did you go to the house for the vigil or not? -- No, I did not attend the vigil, nor did I go to any of the homes of the dead children. (20)

Did you go to Sinaba stadium? -- That is so.

Can you recall at what time did you get there more or less? -- I am not too sure of the time of my arrival there. It could have been at 13h00 or just after 13h00.

What was happening at the stadium on your arrival? -- The chair person was introducing Mr Tutu on my arrival.

Did you hear Bishop Tutu speak? -- That is so.

Can you recall in what language or languages did he speak? -- He spoke in English in the main and here and there also using Xhosa. (30)

Are/...

Are you fairly fluent in English? -- Here and there, yes.

Did you get the gist of what Bishop Desmond Tutu was saying? -- Yes.

Please tell us? -- I cannot remember his words exactly to say what he said, but the gist of his speech was based on apartheid and oppression.

What did he say about apartheid and oppression? -- He was saying that it has been happening for years, meaning that apartheid and oppression was there for years and when people are voicing their feelings and grievances the response on (10) that is shooting.

Anything else that you remember that he said? -- What he further said was according to him, there is nothing wrong in a march procession as long as that march process is a peaceful one. He then made a call to the children to come down because he believes that God is there on our side.

Please carry and tell us anything else that the bishop said? -- He made quite a lengthy speech that I cannot remember now in words what exactly he said but that is as far as I can remember. (20)

Can you remember anything else speaking or preaching at the stadium? -- Yes, I remember Mr Mkhathshwa who was praying just before we left. That was the last service by him prior to our leaving.

Did you see people at this funeral wearing T-shirts? -- That is so.

What sort of T-shirts did you see people wearing? -- White in colour with a black colour on the chest.

Which organisation uses those T-shirts? Do you know? -- Yes. (30)

Who/...

Who? -- COSAS.

Did you see any black, green and gold banners at this funeral? -- No.

Did you see any people wearing yellow or any other colour UDF T-shirts? -- No, from where I was standing amongst those many people there, I did not see that.

COURT : Did you not sit on the pavilion? -- No, when I came there the pavilion was full.

And where were you then? -- I was at the entrance.

Was there a throng at the entrance? -- There were quite (10) many people there at this entrance.

Was the whole entrance full of people craning the necks to see what was going on inside? -- That is so.

MR BIZOS : Did you see any people with black, green and yellow lapels or stickers pinned on them? -- No.

Did you see a COSAS banner there? -- Yes.

When did you see that? -- I saw that in the vicinity of the exit from the stadium.

At what stage did you see that? -- I think it was on my arrival there that I noticed that. (20)

COURT : Is there a difference between the exit and the entrance? -- No.

So, you saw it at the entrance where you were? -- Yes.

MR BIZOS : Perhaps I should ask you to describe this stadium. Is there a covered pavilion or partly covered pavilion? -- There is a certain portion of the pavilion at the stadium which is covered by roof.

The rest, has it got stands, uncovered stands? -- Yes, the rest of it is not covered.

And is there only one entrance and exit or are there (30)

a/...

a number of them?

COURT : Let me just get clarity now. The pavilion is a concrete pavilion, is it not? -- That is so.

A very big thing? -- Yes, it is big.

And it is only on the one side of the field? -- That is so.

Around the field on the other side, are there pavilions or are there small benches? -- There are no benches, nothing. Instead there is some lawn planted.

Just lawn? -- Yes.

Sloping lawn? -- Yes. (10)

MR BIZOS : Is there only one exit and entry or a number of them? -- From the pavilion there is some entrance for the players who must come through the dressing-rooms onto the field and then you find another entrance where I was. That is some distance away from that one. Then from where I was looking further back there is another entrance.

COURT : So, there are two entrances for the public and one for the players? -- That is so.

MR BIZOS : Did you hear any songs being sung at this funeral? -- That is so. (20)

What songs do you remember being sung?-- Senzeni na is one of the songs that was sung there. Hamba Kahle I also heard being sung and then the national anthem.

Is that Nkosi Sikilele e Afrika? -- That is so.

This Hamba Kahle that you heard, was anything added to the Hamba Kahle when you heard it? -- That is so.

Who did they say Hamba Kahle to? -- What I think was happening there was, the message was to the dead people. To say to them they must fare well.

Were any other names or words added to the Hamba (30)

Kahle/...

Kahle song that you heard? -- That is so. They were saying Hamba Kahle Umkhonto we Sizwe.

Who was saying that? -- Well, many people who knew the song were singing. They are the people who were saying that. There were many people whom I did not know who were singing.

Were these young people or old people? -- Mixed.

COURT : When did you hear the song? -- Just inbetween. I am not certain at what stage exactly was this sung, but if my memory serves me well, after one minister finished (10) speaking before the other one speaks then this was sung or just at some stage during that period there it was sung.

MR BIZOS : Can you remember whether any slogans were sung? -- That is so.

Or shouted out. What slogans? -- Amandla.

COURT : Anything else? -- Amandla is the one that I can remember, which registered in my mind. There were others but I cannot remember what they were.

MR BIZOS : Did you see any placards at this funeral? -- That is so. (20)

What placards did you see? -- "Away with age limit" were some of the placards and the others were "Rebatla SRC."

COURT : What does "Rebatla" mean, Mr Interpreter? -- We want SRC.

MR BIZOS : Did you hear anyone that spoke at that funeral telling the children or anyone else to behave in a violent manner to hurt any person or to destroy any property? -- No.

Did you go to the cemetery? -- That is so.

Were certain religious rights performed there? -- That is so. (30)

Were/...

Were any speeches made there? -- No, all that was done there was the last part of the funeral.

Did you hear anyone advocating violence against any person or property at the cemetery? -- No.

Did you go to the homes of any of the deceased after that? -- No.

Was there any violence in your township after this funeral, either on that day or the next day or the day thereafter? -- From that day and the next two days I did not hear anything. (10)

Had any violence taken place in your community prior to the funeral? -- I am not quite certain, but what I can say is this. The day when it was heard that Patrick Phala had died, there was a lot of confusion and happenings in the township.

What sort of happenings? -- What I heard happening there that day was the following, that a bus was set alight or damaged and a bakery was damaged and some bread had been looted from the bakery and from one direction I heard that children had died. That is what I am talking about. (20)

Did you attend a meeting of parents and students held at the Sinaba stadium in September/October 1984? -- That is so.

Who called this meeting? -- Two men, a Mr Nkwenkwe Nkomo and George Maroleng.

What was said at this meeting? -- The opening by Mr Nkomo at this meeting was "The purpose of calling this meeting here was to find the reasons as to why children are not going to school and the second reason is to find a solution to get the children going back to school. (30)

How/...

How many people would you say were at this meeting? -- Between five and seven hundred. It was quite a good number of people who attended.

Were there only parents at the meeting? -- No, including children. They were also present.

Who was Mr Nkomo? -- This person was not known to me that day until when he introduced himself as Nkomo. That is how I know him.

COURT : Do you know what organisation he represented? -- No.

MR BIZOS : And Mr Maroleng? -- I knew him because he was my(10) schoolmate.

And did he belong to any organisation? -- I do not have that knowledge.

Did the students participate in this meeting?

COURT : Do you mean by saying something?

MR BIZOS : By saying something. -- Yes.

Do you know who spoke on behalf of the students? -- I do not know that person.

What did he or she say? -- He said their demands are that they do not want the age limit to be applied at schools because of certain reasons. He then gave reasons as to how it can (20) happen that a person was at school for many years. He further said that they do not approve of corporal punishment. They do not approve of the prefect system and they want SRC's approved.

COURT : Do you know what an SRC is? -- No.

MR BIZOS : Were any suggestions made at this meeting? -- That is so.

Who made a suggestion? -- A suggestion was made by the parents that there be a delegation elected in the form (30)

of/...

of a committee. We will have to look into the problems of the children in order to address them proper and then there was another suggestion that those who shall be elected as a delegation representing the problems of the children, shall have to come and see some authorities of the department of education in order to discuss this with the authority in finding out if there was nothing that could be done in solution of the problems.

Was such a committee appointed or elected at such a meeting? -- Yes, that is so. (10)

Do you remember some of the people that were so elected? -- That is so.

Please let us have the names? -- Mr Nkomo, Mr Maroleng, Mr Makgasela, Mr Mahlomola Skosana, Mr Moffat Zitha, Mr Fanyana Nkosi and myself.

Did you consider the Daveyton problem as an isolated problem in relation to the children? -- No.

Why not? -- After this meeting elected us to the committee which was to look into the problems of the children, the committee itself then at its own, on reali-(20) sing that this was in fact a countrywide thing that affected the children, it was then decided by this committee to appoint certain people who will visit the other townships in the East Rand where similar problems are being experienced in order to have them also having their own delegation so that we come as a big number in representing the problems of the children to be address by the authorities.

Are the various townships in the East Rand far apart from each other or do they - are they near each other? -- They are some distance apart. (30)

How/...

How many townships are there in all in the East Rand? More or less? -- I am not quite certain. I have never tried to count them before but I would say between nine and twelve. That is my estimation.

Do you know whether the senior children in this townships had any contact among themselves from various townships?

COURT : Do you know that of your own knowledge? I do not want hearsay.

MR BIZOS : Did you appoint any two persons to look into this question of co-operating with people from the neighbouring(10) townships? -- That is so.

Who? -- Mr Nkomo and Mr Maroleng.

COURT : On the committee were their also parents or were there just children? -- This committee I am talking about consisted of parents only. There was a request made that the children shall have to elect their own committee.

But how would that committee then liaise with your committee? -- That was done with a view of co-ordination between us and the children, the reason being that the children were scattered all over. It was not easy for us (20) to get them together when we want to speak to them, as a result of which then we decided on this committee so that whenever there is anything to be discussed, we would just give the message to these children to contact the others and therefore carry the message to the other children.

MR BIZOS : Did your committee have any joint meetings with any representatives of the students? -- That is so.

Did you - what was the purpose of this meeting? -- It was firstly to find out if they did hold elections and after having ascertained that, we were now going to discuss what(30)

next/...

next is to be done.

Do you know how many they were on the students committee?
-- I do not quite remember the number, but I think they could have been about ten.

Were any persons elected or appointed from that committee to act as liaison persons with them? -- No.

Did this committee have any leaders? -- No, they did not introduce themselves as such. All they did was, we are the people who were serving in the committee.

What was the overall purpose of this, what did you (10) as parents and they as students want to achieve in having this meeting and other meetings? -- We as parents, our overall purpose was to find a way of getting them back to school being calmed. They as students were to tell us what they want, which we can look into as parents.

Did your committee look into this question? Did you approach anybody in authority? -- No, what happened there after was Springs and Katlehong were the two townships which were visited with a view of finding out if there were no parents who would associate themselves with us in this (20) problem.

Were they prepared to associate themselves with this problem? -- It was a bit difficult because the people from Daveyton were not known to the residents of the two townships namely Springs and Katlehong and therefore they did not trust them. That is what created the problem of not having a definite response. Instead, these people said well, we shall discuss this after you had left. Meaning that after the people from Daveyton had left.

In the meantime in November 1984 was there a stay-away (30) from/...

from work? -- That is so.

Do you know whether anyone was killed during that stay-away? -- Yes, I do know.

Who? -- Sibongile Kubeka.

Did you know her? -- Yes.

As what? -- I knew her as a person who belonged to the same congregation with me.

Did you have anything to do with the arrangement of her funeral? -- No.

Do you know whether there was a master of ceremonies (10) at her funeral? -- That is so.

Who was it? -- Mr Star Motswege.

Did you yourself attend the funeral? -- That is so.

Did you speak at this funeral? -- Yes, that is so.

Did you speak in your personal capacity or as a representative of anyone? -- I was asked to speak on behalf of the committee which was recently elected, that is the committee that was to look into the problems of the children.

ASSESSOR (MR KRUGEL) : What was the committee's name? --
Committee of concern was the name of the committee. (20)

Can you recall what was said by you at this funeral? --
I can.

Please give us a brief summary of what you said? --
I first spoke according to our custom by giving a message to the deceased. That is saying something to the deceased.

And did you say anything about the position of the children at the schools? -- No, I made a call to the children.

What was your call to the children? -- What I said in addressing the children was the following, that they are dying one by one. We will end up having lost important youngsters (30) who/...

who in future would have served in high ranking offices like parliament or as leaders of the future.

Yes, carry on? -- I then gave my message to the deceased saying "You, being the deceased" because the mother to the deceased was a widow "You, if you come to your father and he wants to know from you why you were there and with whom did you leave your mother as you were the only person working as a breadwinner of the family, tell your father that it was not according to your plan and you did not come there because you wanted to be there, but it was because of the wound of (10) a gun that you find yourself there."

Did other people speak at this funeral?

COURT : Is this all you said? -- That is so.

MR BIZOS : Did other people speak there?

COURT : Can I just ask a question. This Sibongile Kubeka was that a school girl? -- No.

Was it a young person? -- She was one of the youth. I would not say young. She was already employed.

MR BIZOS : Did other people speak? -- Yes.

Who? -- My son was asked to say a vote of thanks. (20)

COURT : Is that David? -- Yes. Which he did. After him then the minister of religion had something to say after whom a family representative also said something.

MR BIZOS :

Did anyone at this funeral advocate violence against anybody or the destruction of any property? -- No.

Was there any violence after this funeral? -- No, there was no violence except to say after having buried the deceased we went to the deceased's home to wash our hands. While busy washing our hands there, a police vehicle appeared and this came driving and it drove over the containers which (30) contained/...

contained water from which we were washing.

Where were these containers when this happened? -- These were on the pavement next to the fence which fence is a boundary of the home of the deceased and the pavement. In fact not only on this portion which was opposite the house of the deceased including the two houses next to the deceased's house. The one on the right and the one on the left. That also had some water.

COURT : So, you had containers opposite the next house, opposite the deceased's house and opposite the following house?(10)
-- That is so.

MR BIZOS : Did you see this happening? -- That is so.

Was it an accident? -- No, I did not take it to be an accident.

Some days after this funeral was there another meeting of students and parents? -- That is so.

COURT : Not of the committee, of students and parents? -- It was parents and students who were called to the stadium for the meeting.

This is now still in November 1984? -- That is so. (20)

ASSESSOR (MR KRUGEL) : Students and parents called to the stadium by whom? -- Our committee called them.

The committee of concern? -- That is so.

MR BIZOS : Who presided at the meeting? -- Mr Nkomo.

What did he say? -- He was reporting to the meeting there including the children and the parents that there are some accusations in the township that the children caused some damage in the form of stealing and the buses are not operating. The blame was put on the children and he also reported about their having been to the other townships (30)

and/...

and what they achieved there and what was the attitude of the other people in the other townships.

COURT : The children had been to the other townships of the committee had been to the other townships? -- The committee of the parents had gone to other townships.

MR BIZOS : Did any of the students respond to this allegation which was brought to the meeting by Mr Nkomo? -- Yes, that is so.

What did he or she say? -- In reply to that the student who responded said ... (Mr Krugel intervenes) (10)

ASSESSOR (MR KRUGEL) : The boy? -- The boy, yes, said that they are not responsible for whatever damage was caused in the township, namely the students are not responsible for that. Instead the tsotsi's were to be blamed.

MR BIZOS : Was there any discussion at this meeting as to whether or not the children should go back to school? -- That is so.

Can you remember who took the main part in this discussion? -- Quite a number of parents. I remember Star Motswege, Mr Nkomo and some other parents including myself spoke there. (20)

Was Mr Solly Klaas there? -- Yes, he was.

And what was the gist of the parents speeches there? -- The gist of the speeches by the parents was "For us as parents to believe and accept that they are not to be blamed and held responsible for what is happening in the townships, it was for the children to go back to school so that one can be able to draw a line of identifying what was happening whether this happened while the students were at school or if that be the case, by whom was it then done." (30)

What/...

What was the attitude of the students at this meeting?
-- Their attitude was it was not a problem for them to go back to school, provided their demands were met.

Had they spelt out their demands at previous meetings and did they do so at this meeting? -- Yes, they had told us when we met for the first time what their demands were.

COURT : They did not repeat them here? -- They repeated them.

MR BIZOS : Did anyone at this meeting propagate violence to be used against any person or against property belonging (10) to any person or class of person should be destroyed? -- No.

COURT ADJOURNS. COURT RESUMES.

PABALLO ALINAH MONYKOSSELI, still under oath

FURTHER EXAMINATION BY MR BIZOS : Can we say as a result of what we heard from you that 1984 was not a good year for the children at school? -- That is so.

MNR. JACOBS : Word die getuie nou gevra om 'n opinie uit te spreek? Dit is opiniegetuienis. Ek weet nie of sy 'n deskundige is en vir ons kan sê wat haar opinie oor die jaar was nie. (20)

MR BIZOS : Did you think that your children had a good year at school in 1984? -- No.

COURT : Did they pass? -- They did not write any tests and examinations. Therefore they did not pass.

MR BIZOS : Did you and your committee, other people in Daveyton do anything in January 1985 to try and improve the position? -- That is so.

Was a meeting held in January 1985? -- That is so.

Where? -- Sinaba stadium.

And who was there? -- The parents and children were (30) there/...

there in big numbers.

Was any decision made? -- That is so.

What was the decision? -- The decision taken there was that because of the fact that it is being said that some of their demands were going to be met, it was therefore advisable for them, the children, to go back to school.

Which demands were said to be met? -- What was said was, they were not going to be punished and there is a possibility of the scrapping of the age limit.

Was anything said about SRC's? -- Yes, it was said (10) it is also promising that that will also be right, but if they could go back to school, those are some of the things that are going to be given attention to.

How many people were there at this meeting in January 1985? -- Nine hundred plus. There were quite many.

In holding these meetings, did you regard yourselves as part of any other organisation, this committee of concern? Did you regard yourself as part of any other organisation? -- No, we regarded ourselves as parents.

The children, do you know whether any of the children (20) that came to these meetings were members of COSAS or not? -- Some were members. Some were just ordinary children.

You yourself told us that you were a member of a church. Were you then and are you now a member of any other organisation? -- I am a member of the organisation women for peace and a member of the church.

Did you know of the existence of ERAPO in Daveyton? -- Before these meetings I did not know. I only came to know not long before the meetings that there was such.

COURT : Which meetings? -- During the period of our (30) meetings/...

meetings that we held there, I came to know about its existence.

MR BIZOS : Are these meetings of the committee of concern that you have told the court about? -- That is so.

Did you get to know some of the people in ERAPO during these meetings? -- That is so.

Did people in ERAPO come and attend the students meetings that you held? -- That is so.

Did any member of members of ERAPO at any of the meetings take a contrary view to yours? -- No. (10)

Did you hear of any parent whether in ERAPO or anything else, did you hear any parent at any of these meetings encouraging the children to boycott the schools? -- No.

KRUISONDERVRAGING DEUR MNR. JACOBS : Ek wil net op hierdie laaste aspek wat u behandel het in u getuienis - het u gesê dat die lede van ERAPO het nie teenstrydige houdings ingeneem as wat julle ingeneem nie. Nou wil ek eerstens van u weet, het ERAPO se mense deelgeneem aan u vergaderings, dit is die vergadering van die "committee of concern"? -- Bedoel u waar die komitee van ons alleen die vergadering gehad(20) het?

Ek neem so aan, want u sê hulle het die vergaderings bygewoon? -- Die mense was teenwoordig gewees soos ouers.

Was daar ERAPO lede teenwoordig op u komitee of "committee of concern" se vergaderings? Het hulle deelgeneem aan die vergaderings? Kom ons maak dit makliker, die twee, die komiteevergaderings eerstens? -- Hulle het nie ons komiteevergaderings bygewoon nie. Hulle was wel teenwoordig by die algemene vergaderings wat ek bygewoon het.

Op die algemene vergaderings - was dit die algemene (30)

vergaderings/...

vergaderings wat die komitee gereël het? -- Ja, dit is so.

Het julle hulle genooi daarheen om sprekers te wees?

-- Nee, ons het hulle nie as sprekers genooi nie.

Of as eregaste op die vergadering op die verhoog? --

Nee, ons het hulle net gegooi as ouers, nie in hulle hoedanigheid as organisasie nie.

Het julle hulle spesifiek uitgenooi omdat u geweet het hulle is ERAPO ouers en dat u nou spesifiek aan hulle spesiale uitnodigings gestuur het of was dit net in die algemeen dat hulle daar was as ouers? -- Hulle was net in die algemeen(10) genooi soos die gemeenskap.

En is dit so dat u het nie presies geweet wie is lede van ERAPO nie? -- Dit is so, ja.

So, u kan nie eers vir die hof sê wie is ERAPO mense wat daar op die vergaderings was nie, dit is maar net wat jy dink? -- Dit is nie wat ek dink nie, want gedurende Januarie het hulle T-hemde aangehad waarop geskryf was ERAPO. Dit is hoe ek bewus geword het van hulle teenwoordigheid.

Het enige van hulle deelgeneem aan die gesprekvoering en toesprake gelewer daar? -- Ja, dit is so. (20)

Kan u vir ons nog sê wie is dit wat toesprake gelewer het en wat aan ERAPO behoort? -- Mnr. Star en mnr. Solly.

HOF : Star is nou Star Motswege en Solly is Solly Klaas?

-- Ja, dit is so.

MNR. JACOBS : Behalwe vir hulle twee, is dit al wat u van weet? -- Hulle is die twee wat ek met T-hemde gesien het.

Maar hulle het nie deelgeneem aan die besprekings nie? -- Hulle het gepraat. Star het gepraat maar dit wat hy gesê het was 'n herhaling van 'n ander persoon se toespraak se woorde. Ek kan nie meer presies onthou wat hy gesê het (30)

nie/...

nie. Wat Solly betref, Solly het gepraat en vir 'n lang tyd 'n toespraak gelewer oor die De Lange kommissie.

As u hier vir die hof sê dat hierdie mense van ERAPO het nooit teenstrydige houdings ingeneem as wat uself ingeneem het nie, dan is dit eintlik nie waar nie, want u kan nie sê wat is hulle houding nie? Wat het hulle gesê en wat het hulle orals gesê nie? -- Ek weet, as hulle nie saam met ons gestem het oor dit wat ons voorgestel het dat die kinders teruggaan skool toe nie dan sou hulle daar iets gesê het wat teenstrydig was met ons gevoelens en dit sou ek onthou(10) het wat hulle gesê het.

K1262

So, dit was net by daardie een geleentheid wat u kan sê hulle het saamgestem? -- Solly se woorde was dat hierdie ding is lank dat dit bestaan. Dit is nie 'n ding wat oornag verander kan word nie en as hierdie kinders nie skool toe gaan nou nie, beteken dus dat hulle nooit weer skool toe sal gaan nie. Met daardie woorde wat hy gebesig het, het ek aanvaar dat hy saam met ons stem.

Die bewering is gemaak hierso dat ERAPO bestaan al vir baie jare in Daveyton, selfs in die laat 70's, begin van (20) 1980? Hoe is dit moontlik dat (Mnr Bizos kom tussenbei)
MR BIZOS : What was put was that ERAPO was formed in the East Rand not in Daveyton.

MNR. JACOBS : Ek sal daardie deel weer nagaan, maar dit was gestel aan 'n getuie wat oor Daveyton getuienis gegee het dat hy bestaan het en Daveyton is deel van die Oos-Rand. So, as ERAPO bestaan het vir baie jare in Daveyton onder andere, hoe is dit dan dat u niks geweet het van ERAPO tot op hierdie geleentheid toe u 'n vergadering gehou het en gesien het daar is ook so 'n liggaam? -- Daveyton is 'n groot plek. Waar (30)

ek/...

ek bly is daar nie sulke mense van ERAPO nie. So, ek was nie daarvan bewus nie. Ek het dit vir die eerste keer gesien.

Maar het u nie kennis gedra dat ERAPO dan 'n organisasie is wat bestaan en organiseer in Daveyton en vergaderings hou in Daveyton nie? -- Nee.

Bestaan daar 'n publikasie of 'n koerant wat in Benoni uitgegee word met 'n bylae vir Daveyton ook, die woongebied? -- Ek is nie 'n persoon wat so veel koerante lees nie. Daar is wel 'n koerant wat in Benoni gedruk word, maar ek het nog nie 'n koerant gesien wat alleenlik met Daveyton handel nie. (10)

Daar is 'n spesiale bylaag by daardie koerant wat oor Daveyton gedruk word? -- Soos ek alreeds gesê het, ek is nie 'n persoon wat koerante lees nie en ek weet nie van so 'n koerant wat daar as 'n bylae is nie.

Lees u die koerant wat in Daveyton gedruk word? Nie in Daveyton nie, in Benoni gedruk word? -- As ek miskien dit raakgeloop het, ja, dan kyk ek so 'n bietjie in die koerant maar dit is nie dat ek die koerant koop nie.

Toe hierdie "committee of concern" aangestel is, kom ons begin nou hier by die heel begin, en julle het nou 'n (20) opdrag gekry, het julle nie gegaan as julle eerste taak na die organisasies wat daar in Daveyton bestaan om hulle samewerking te kry nie? -- Nee, ons het nie na die organisasies gaan soek nie.

Was dit nie belangrik gewees om COSAS en Daveyton te nader om vir hulle of met hulle te reël dat julle saam vergader en dat julle nou hoor wat is die griewe van hierdie mense nie? -- Ons wou nie COSAS gehad het nie. Ons het belang gestel in skoliere.

Het u nie geweet dat COSAS verteenwoordig die skoliere (30) nie/...

nie? -- Ek het geweet.

Dan was dit mos nou belangrik omdat COSAS die skoliere verteenwoordig en organiseer namens die skoliere dat hulle moes ook betrek word in samesprekings? -- Die rede is dit was nie almal die skoliere wat lede is van COSAS nie. Met ander woorde, as ons nou besluit op COSAS beteken dit dus dat ons nou nie omgee vir die kinders wat nie aan COSAS behoort nie.

Maar was dit nie net so belangrik nie? Het die komitee nie geweet dat COSAS is 'n belangrike organisasie in daardie(10) gebied wat organisasie doen van die kinders en baie te doene het met die boikotte van die skole nie? -- Nee, dit was nie beskou as 'n doen en late van 'n organisasie, dat die kinders die skole boikot nie. Dit was gesê dat dit die skoolkinders was.

Wat dink u het COSAS dan so by al hierdie vergaderings gedoen wat julle so gehou het? -- Hulle is skoliere. Ek het hulle aanvaar as skoliere. Ek het niks daarmee verkeerd gesien nie, want hulle is ook skoliere.

Het julle probeer om met UDF aan wie COSAS geaffilieer(20) is kontak te maak? -- Nee.

Het u kennis gedra dat daar 'n areakomitee van UDF daar in daardie gebied bestaan het? -- Nee.

Het u enigsins probeer om uit te vind wat se organisasies plaaslik in Daveyton bestaan om hulle samewerking te kry in hierdie saak? -- Nee, ek het nie.

Nie net u nie, maar die komitee? -- My komitee het dit nie probeer nie, want ons het dit nie beoog dat ons met die ander organisasies wil werk nie, maar ons was van voorneme dat ons samewerking sal uitvoer saam met die ouers en (30) kinders/...

kinders.

Toe u nou kontak gemaak het, dit is nou u komitee met die mense van Springs, het julle spesifieke organisasies in daardie gebied genader? Dit is organisasies verteenwoordigend van die mense daar in Springs? -- Hulle het die inwoners van Springs gaan spreek.

HOF : Was u by? -- Nee.

MNR. JACOBS : En die ander plek wat u genoem het? -- Katlehong.

Was u in Katlehong gewees? -- Nee, ek was nie. (10)

Ek verstaan nou nie. Was die idee gewees hulle gaan nou van huis tot huis na die inwoners in Katlehong om hulle samewerking te kry? -- Sover as wat dit my betref, as ek reg is, te Springs sou hulle vir mnr. Mzamane gevra het om die ouers bymekaar te roep en te Katlehong sou hulle vir eerwaarde Ngidi gevra het om die ouers bymekaar te kry.

Is dit dan korrek dat hulle "committee of concern" het eintlik niks positief gedoen of reggekry nie? -- Dit het iets reggekry.

Kom ons kyk. Die vergadering wat in Januarie 1985 (20) gehou was, was dit die vergadering van 6 Januarie? -- Dit kan wees dat dit op die 6de was, want dit was net 'n paar dae voor die opening van die skole, daar rond.

Die vergadering van 6 Januarie, die voorsitter van daardie vergadering was 'n mnr. Nelson van Mabuya Hoërskool? -- Nee.

En die doel van daardie vergadering was om die algemene griewe van die skoliere te bespreek en te bespreek oor die bywoning van die klasse deur die skoliere? -- Ja, iets was daaromtrent gedoen dat die kinders skool toe moes gaan en (30)

die/...

die kinders het skool toe gegaan.

Ek wil aan u stel wat op hierdie vergadering gebeur het as dit dieselfde vergadering was.

HOF : Laat ons eers bepaal of dit dieselfde vergadering is. Wie sê u was die voorsitter gewees van die vergadering? -- Met my aankoms daar het die vergadering alreeds begin en mnr. Nkomo was die persoon wat gepraat het soos gewoonweg by die vergaderings.

MNR. JACOBS : So, hy het net gepraat? Dit is nie te sê dat hy die voorsitter was nie? -- Hy was die voorsitter (10) gewees want hy is die persoon wat die vergadering gesluit het.

Beteken dit as 'n persoon die vergadering sluit hy is ook die voorsitter? -- Ek aanvaar dit so, want 'n mens kan nie net 'n vergadering gaan sluit wat jy nie self geopen het nie.

Kan u onthou was daar 'n verhoog gewees en verskeie persone op die verhoog? -- Ja, ek weet.

En ken u vir mnr. Nelson van Mabuya Hoërskool? -- Ek ken hom nie, maar daar was wel jeugdiges daar teenwoordig (20) saam met ouers.

Het die "committee of concern" nooit samesprekings met enige van die hoofde van die skole gevoer dat u met hulle kennis gemaak het nie? -- Daar was vergaderings gehou, ja.

En was die skoolhoofde gesprek deur die komitee? -- Nie op hierdie dag nie. Die hoofde van die skole is genooi na die saal toe.

U verstaan òf my vraag nie òf u wil hom nie verstaan nie. Het die komitee ooit na die hoofde toe gegaan oor die probleme van die skoliere en dit opgeneem met die onderskeie (30)

hoofde/...

hoofde van die skole? -- Nee, die komitee het nie elke hoof van h skool alleen genader nie. Daar was h versoek gerig dat ons bymekaar moet kom by h vergaderingkamer van die gemeenskap in Daveyton, want by daardie tyd was daar nie skole gewees nie.

By daardie tyd was daar nie skole nie? Wat bedoel u daarmee? -- Daarby bedoel ek dat daar nie skoolgeboue was nie. Ek sê dat die kinders nie skool toe gegaan het nie.

So, dit was in die tye van die boikotte? -- Dit is so, ja. (10)

Het julle die skoolhoofde toe ontmoet? -- Ja, eers na die kinders teruggekeer het skool toe was daar h ontmoeting gewees met die hoofde van skole.

HOF : Wanneer was dit? -- Ek kan nie meer so goed onthou nie, maar dit is tussen die twee maande Februarie of Maart in daardie tyd.

1985? --Dit is so, ja.

MNR. JACOBS : As ek dit dan reg het, dan was die ontmoeting eintlik nadat die probleme opgelos is en die kinders terug is skool toe. Wat se sin is daarin? -- Ons het bymekaar (20) gekom voor die skole oopgemaak het. Dit was moeilik gewees om die hoofde van die skole in die hande te kry, want daar was nie skole wat aan die gang was nie. Daar was juis h versoek gerig voor hierdie dag wat ons bymekaar gekom het dat wie ook al h hoof van h skool sien, word genooi om na hierdie vergadering te kom. Dit was moeilik gewees. Net een van hulle was by hierdie vergadering gewees. Dit is naamlik mnr. Matsobane. Dit is die enigste een wat die vergadering bygewoon het voor die skole begin het weer om aan die gang te kom. (30)

Is/...

Is u getuienis nou dat daar eintlik twee vergaderings was waar die skoolhoofde na uitgenooi was? Een waar net een opgedaag het en dan 'n tweede een in Maart 1985? -- Ja, u is reg, maar u moet nou net een ding onthou. Dit was nie die algemene vergadering wat hulle moes bygewoon het nie. Dit was 'n vergadering net van die komitee.

Dit is reg. Dit is wat ek nog die hele tyd vir u stel net die komitee en die hoofde. Kom ons gaan terug na die vergadering van 6 Januarie toe. As daar op 6 Januarie 1985 'n groot algemene vergadering in die stadion gehou was, dan(10) het julle as die komitee "committee of concern" dan tog ten minste seker daarvan iets geweet? -- Ja, ek glo daaraan dat ons geweet het.

En julle het dit sekerlik dan gaan bywoon as dit 'n vergadering was wat die algemene probleme van die skoliere sou bespreek het en ook die bywoning van klasse verder? -- Dit is so.

Wanneer het die skole begin in Januarie 1985? -- Ek weet nie van die presiese datum nie, maar wat ek wel kan sê is dat dit was net 'n paar dae voor die skole weer begin (20) het vir daardie jaar dat ons hierdie vergadering gehou het. Dit kan miskien wees dat die skole op die 8ste of die 9de oopgemaak het. Ek is nie seker nie, maar dit was nie lank na die vergadering dat die skole oopgemaak het nie.

En voor die skole oopgemaak het was daar sekerlik nie meer as daardie een vergadering in Daveyton se stadion gehou nie? -- Wat is die vraag?

Ek sê en is dit nie so dat in daardie tydperk van die begin van - 1 Januarie 1985 totdat die skole geopen het was daar sekerlik nie meer as net die een enkele vergadering (30) gehou/...

gehou in die stadion wat gehandel het oor die skole en die skoolprobleme nie? -- Daar was net een vergadering wat gehou was.

En die vergadering was ook bygewoon deur u? -- Ja, dit is so. Ons het eintlik daardie vergadering belê.

En is dit nie so nie dat Aubrey Nxumalo, dit is die voorsitter van COSAS, het daardie vergadering gepraat om die studente of leerlinge se sy van die aangeleentheid te stel? -- As dit die geval is kan ek dit nie onthou nie. Dit kan wees dat dit gebeur het voor ek daar opgedaag het. (10)

Het u ook weer vir daardie vergadering laat opgedaag?

MR BIZOS : The witness has only spoken of one meeting at which she was late and she has insisted that there had only been one meeting. If the state's case is that there was more than one meeting, they cannot put the questions on the basis that there was more than one meeting, if the witness speaks of only one.

MNR. JACOBS : As ek mag sê, sy het ook getuig dat op die begrafnis het sy blykbaar laat aangekom. Het u nou laat aangekom by hierdie belangrike vergadering? -- Ja, ek was (20) laat gewees.

Kan u onthou dat daar 'n persoon gesê het op hierdie vergadering dat die skoleboikot is nie ten einde nie, maar dit is net tydelik opgeskort? -- Ek onthou nie van so 'n persoon nie, want ons besluit daar was dat die kinders terug moet gaan skool toe en die kinders het wel teruggegaan skool toe.

Kan u onthou dat daar op hierdie vergadering deur 'n persoon gesê is dat die skoleboikot sal weer voortgesit word as daar nie aan hulle eise voldoen word nie? -- Nee, ek (30) onthou/...

onthou nie dat 'n persoon so iets gesê het nie, behalwe dat ek van 'n persoon onthou wat gesê het ons het 'n fout begaan dat ons in die middel van die onderwysboikot is. Eintlik moes dit begin het van heel bo af, vanaf die professor na onder toe by die eerste graadse kinders dat almal deel moet neem aan die boikotte.

Het iemand op daardie vergadering gesê almal moet deelneem aan die boikotte? -- Nee, u verstaan my nie. Ek sê 'n skolier daar het gesê dit is nie slim genoeg van ons om deel te neem om hierdie boikotte te veroorsaak nie, want dit sou dan (10) beteken dat die hele gemeenskap het weggebly en as dit nou moes begin het van graad een af na die professor toe, sou dit beteken het dat die gemeenskap as geheel nie geleerd is nie. So, die beste was sy voorstel dat hulle teruggaan skool toe.

Is daar op hierdie vergadering volgens u getuienis nou niks gesê daaromtrent dat daar nog aan die studente se eise voldoen moes word nie? -- Wat gesê was daar is dat daar wel iets gedoen sal word wat die studente tevrede gaan stel terwyl hulle terug is op skool. (20)

HOF : Is dit by die vergadering gesê daar sal nie lyfstraf wees nie, daar gaan SRC's wees en die ouderdomsbepërking verval? Is dit gesê dit is die posisie nou? -- Dit was nie gesê dat dit nie meer gedoen sal word nie. Wat gesê was is dat daar beloftes is dat dit nie meer toegepas sal word nie.

Wie se beloftes? -- Die ouers by hierdie vergadering wat deelgeneem het aan toesprake het gesê dit wat julle eise is, as dit nie nagekom word nie, na julle teruggekeer het by die skool, belowe ons julle dat ons nou dit sal opneem namens julle. (30)

Nee/...

Nee, maar is daar gesê op die vergadering - ek dink u het so gesê - dat daar beloftes is dat daar sal nie lyfstraf wees nie, daar is nou SRC's en daar is geen ouderdomsbepanking nie. Is dit so gestel? -- Wat gesê was is dat dit gestop sal word. Wat positief gesê was dat dit nie meer gedoen sal word nie, is die straf, dat kinders geslaan gaan word.

Wat is gesê van SRC's? -- Wat gesê was is dat dit belowend was dat dit reg sal kom, want as hulle nie skool toe gaan nie, dan sal hulle - as dit nie so gesê word nie, sal hulle nie skool toe gaan nie. (10)

Is dit dat dit belowend was, met ander woorde h vooruitsig op of dat daar h belofte is? -- Dat daar h belofte was.

Wie se belofte? -- Wat gesê was is die deurlees van die koerante en hoor van die TV nuus. Julle het gehoor dat daar h belofte is oor hierdie aangeleentheid, dat daar h antwoord gaan kom. Daarna het ekself opgestaan en gesê my organisasie dit is nou "women for peace" het samesprekings gevoer met mense van die onderwysdepartement en ons het iemand genooi na Benoni toe waar ons verdere samesprekings gevoer het met hierdie persoon vanaf die departement se hoofde. Die persoon (20) het ook belowe. So, met ander woorde, daar is h belofte gemaak, want dié het my tot h grondwet gegee van die departement van onderwys en opleiding.

Grondwet van wat? -- Dit gaan oor die liggame van die skoolkomitee, die beheer van skole, kinders, die toestande.

Nou het ek nog nie mooi duidelikheid nie. Ek kry blykbaar nie duidelikheid oor die SRC's nie. Wat die ouderdomsbepanking betref, wat is daarvoor van owerheidskant gesê is berig op die vergadering? -- Daar was nie h spesifieke verwys gemaak na h sekere eis nie. Wat gesê was daar is dat daar - julle (30)

is/...

is belowe dat julle hierdie eise - dat die eise van julle oorweeg sal word, dat julle dit maklik in julle guns sal kan kry.

Nou, was die houding dan nie van die klomp kinders nie, kyk, dit is 'n klomp beloftes en dit sal tog nie nagekom word nie en as dit nie nagekom word nie, dan gaan ons weer op boikot? -- Nee.

MNR. JACOBS : Is dit nie so nie dat op hierdie vergadering het die verteenwoordigers van die kinders en onder andere hierdie spreker Aubrey toe gesê ook wat is die eise, verdere(10) eise wat hulle wil hê sodat die mense en die ouers wat dit gaan oplos weet wat dit is? -- Hy het dit bekend gemaak.

Onder andere, is dit reg, dat hy gesê het dat geen ongekwalifiseerde onderwysers by skole toegelaat sal word nie? -- Ek onthou dit nie.

Kan jy onthou dat 'n ander eis wat hulle toe daar geopper het was dat skoliere sal nie teruggaan skool toe nie as die Suid-Afrikaanse polisie naby enige skole aanwesig is of bly nie? -- Die kinders het melding gemaak van baie dinge. Na aanleiding van die baie dinge wat die kinders melding (20) van gemaak het, het Klaas op die volgende manier antwoord gegee dat hierdie dinge waarvan julle praat het 'n lang tyd geduur voordat dit daar gekom het en nog daar is. So, julle kan nie verwag dat dit op 'n dag reggemaak kan word nie. Oornag sal julle dit nie kan regkry nie.

Ek het dit nie vir u gevra nie? Waarop antwoord u nou? -- My antwoord is gebaseer op alles in die algemeen wat deur die kinders daar gesê was, want ek kan nie alles onthou wat hulle gesê het nie. Daar is wel sekere dinge wat ek onthou wat ek as belangrik beskou het en dit het in my geregistreer.(30

Wat/...

Wat die polisie en ander kleinighede betref kan ek nie onthou nie. Dit is hoekom ek daardie soort van 'n antwoord gegee het.

Maar is dit nie belangrik nie dat die polisie gekoppel aan die skole 'n belangrike faktore is nie? -- Wat my betref was dit nie die eerste keer dat ek die polisie sien met skole se bedrywighede inmeng nie. So, ek het dit aanvaar as een van die dinge wat daar is.

Ek wil aan u verder stel dat u verkeerd was, want op daardie stadium was dit reeds toegegee dat SRC's ingestel kan word by die skole in plaas van die prefekstelsel? -- Ek (10) het nie gesê dat dit wel so aanvaar was nie. Ek sê daar was beloftes.

En is dit so dat hierdie spreker Aubrey het toe daarso aan die vergadering verduidelik hoe dat die SRC's moet werk in die skole? -- Ek onthou nie dat hy so iets daar verduidelik het nie.

Kan u onthou dat hy gesê het dat die SRC's sal dien as skakeling tussen die skoliere en onderwysers en dat die SRC's moet die skoliere se griewe aan die onderwysers oordra? -- Ek onthou nie dat daar iemand gesê was - deur daardie (20) persoon nie, veral op hierdie dag. Ek onthou daarvan dat die kinders lank voor hierdie dag melding daarvan gemaak het hoekom hulle daaraan dink dat daar 'n SRC moet wees. Dit is die rede gegee.

Ek is nie van lank voor die tyd geïnteresseerd nie. Ek is in hierdie vergadering geïnteresseerd. -- Op hierdie dag onthou ek nie dat hy dit gemeld het nie.

Hy het verder daaro verduidelik dat as die skoliere onder leiding van die SRC's besluit dat hulle is ontevrede met 'n onderwyser moet van daardie onderwyser ontslae geraak word? (30)

Ontslae/...

-- Ontslae raak van hom waar?

Ek weet nie? -- Nee, ek het dit nie gehoor nie.

Hy het ook verder daar verduidelik dat as die skoliere onder leiding van die SRC's klagtes het oor enigiets op die skole soos toilette wat nie behoorlik werk nie of enigiets van daardie aard, dan moet die SRC dit dadelik oordra aan die owerhede by die skool en dit moet dadelik reggemaak word ooreenkomstig die klagte van die kinders? -- Nee, ek onthou dit nie.

En oor die lyfstraf, dit was nie heeltemal afgeskaf(10) nie. Die besluit was gewees dat op hierdie vergadering was dit oorgedra ook deur hierdie leerling dat leerlinge mag nie meer as vier houe lyfstraf kry nie en as 'n leerling weier om enige lyfstraf te ontvang is dit ook die end van die storie. Dit hang van die leerling self af of hy gaan toestem tot lyfstraf of nie? -- U is reg. Toe die klagte daar gemaak was deur die kinders was dit nie omdat hulle vier houe geslaan word nie. Hulle het gepraat daarvan dat hulle soveel geslaan word dat baie houe toegedien is.

En nou was op hierdie vergadering verduidelik nou gaan(20) daar nie meer as vier houe geslaan word nie of niks?

HOF : Dit sal 'n moeilike keuse vir die kind wees, jy kry vier houe of niks?

MNR. JACOBS : Ja, as hy vir die onderwyser sê hy is nie bereid om lyfstraf te ondergaan nie, moet die onderwyser dit so aanvaar? -- Wat ons betref, die swartmense, ons is mense wat pakslae kan gee vir die kinders. Ons slaan die kinders. So, ek glo nie daaraan dat dit 'n kind sal wees wat weier om vier houe toegedien te word nie, want dit sal beteken dit is iets baie snaaks. Dit is verbasend en ek glo nie dit kan (30) gebeur/...

gebeur nie.

HOF : Is dit dan so dat by hierdie vergadering gepraat is oor lyfstraf meer as vier houe? -- Die kinders het gekla daaroor dat hulle oor die skaal geslaan word. Hulle het nie getel hoeveel houe nie.

MNR. JACOBS : Is dit nie so nie dat op hierdie vergadering het die kinders daar oorgegaan en verteenwoordigers van SRC twee vir die volgende skole daar gekies nie. Vir Mabuya Hoërskool was twee persone gekies? -- Nee.

Vir Davey Senior Sekondêre Skool was twee gekies? -- (10) Nee, daar was geen verkiesing van kinders daar nie.

Is daar so 'n skool soos Davey Senior Sekondêre Skool? -- Ja, daar is.

Dan is daar vir Nyathi Hoërskool twee gekies en vir Hulwazi Hoërskool was daar twee gekies? Is daar so 'n skool? -- Ja, daar is. By daardie tyd wat ons daar was by daardie vergadering was daar geen verkiesings gehou nie. Geen kind was gekies daar nie. Wat ek wel kan sê is dat op 'n latere stadium het die kinders alleen die vergaderplek verlaat. Dit kan wees dat hulle miskien mekaar daar gaan kies het (20) waar hulle was, maar nie by die vergadering nie.

Kom ons kry dit net duidelik. Hoe het dit gekom dat die kinders die plek verlaat het. Is hulle uitgeroep deur iemand? -- Nee, die vergadering het gesluit. Ek en my seun was altwee daar teenwoordig by hierdie vergadering. Ek het hom toe geroep dat ons huis toe moet gaan. Na aanleiding daarvan het my seun toe aan my gesê nee, ek kan nie nou gaan nie, ons moet nog hier vergader as skoolkinders, want daar is van die kinders wat nie hier is nie, wat ook die woord moet kry omdat hierdie vergadering besluit het dat ons skool(30) toe/...

toe moet gaan, ons moet dit bespreek hoe die ander kinders die woord gaan kry om skool toe te gaan.

Is dit h COSAS vergadering wat hulle toe sou bygewoon het? -- Nee, dit was die skoolkinders gewees daar teenwoordig by daardie tyd.

Ek wil na h ander aspek toe gaan. In 1983 het u rondbeweeg in die gebied daar - die einde van 1983 Novembermaand - in die woongebied daar? -- Watter gebied nou?

Die woongebied, die hele Daveyton? Die besigheidssentrums, busstoppe? -- Ek is nie h persoon wat baie koop in (10) daardie woonbuurt nie. Eintlik is daar h winkel baie naby aan my huis, maar ek gaan nooit na die winkel toe nie. Ek stuur kinders as ek iets wil hê van die winkel af.

Het u nooit in daardie tyd, November en Augustus, September Oktober, November plakkate daar opgeplak gesien in die woonbuurt hetsy by bushaltes of buskiosks of by winkels of besighede, huurmotorstaanplekke omtrent die verkiesings wat aan die gang is nie? -- Nee.

Het u nooit - weet u of daar h groot stemming in Daveyton was op die stemdag? Het baie mense gaan stem? -- In watter (20) jaar is dit nou?

1983, November? -- Ja, ek weet.

Was daar baie mense gewees wat gaan stem het of weet u nie? -- Ek weet nie want ekself was nie soontoe nie.

Omtrent die huur weet u van enige organisasie wat daar georganiseer het om die kwessie van die huur verder te neem? -- Ja, ek het daarvan gehoor.

Wie is die organisasies wat u van gehoor het wat hierdie huurkwessie verder geneem het? -- Ek het dit van my man gehoor en die mense was nie daar as h organisasie genoem nie. (30

Wat/...

Wat hy gesê het is dat daar sekere mense is wat daar gekies was daar, nie 'n organisasie nie.

Weet u of daar massavergaderings gereël was in 1984 vanaf Junimaand 1984 omtrent die huurverhogings? -- Ek het daarvan gehoor.

En wie het die vergaderings georganiseer? -- Nee, ek weet nie.

Was daar plakkate uitgesit en pamflette versprei oor hierdie vergaderings? -- Ek het dit nie gesien nie.

In hierdie tyd van Augustus 1984 tot Februarie 1985 (10) was daar raadseiendomme beskuldig in Daveyton? -- Ek het nie 'n goeie kennis daarvan nie.

Was daar raadslede se huise beskuldig? -- Ek het nie 'n goeie kennis van die huise van raadslede wat aangeval was nie, maar ek het so 'n bietjie vaag gehoor dat daar beweer word dat mnr. Boya se huis se vensters gebreek is.

Op hierdie dag van die begrafnis wat u bygewoon het wat u van gepraat het toe Patrick Phala begrawe is, kan u na hierdie dokument kyk? Dit is BEWYSSTUK CA19. Dit is die program van daardie begrafnis. -- Ek weet nie. Ek het dit (20) nie in die hande gekry nie.

U het nooit so een gekry nie? -- Nee.

Volgens die program sou die begrafnis 12h00 begin het? Is daar nou enige rede waarom u so baie laat by hierdie begrafnis opgedaag het? -- Ja, ek het 'n rede.

Wat is die rede? -- Ek het sekere werk wat ek self moet doen en ek het baie werk om te doen. As ek nou daar lank gaan sit, dan gaan daardie tyd van my geneem word deur sit daar en my werk sal nie alles gedoen kan word nie.

Hoekom as dit vir u so ongerieflik is en u het so laat (30)

na/...

na hierdie begrafnis toe gegaan, hoekom het u dan nie sommer na die begraafplaas toe gegaan en nie na die stadion toe nie?

-- Nee, dit is nie ons gewoonte om sommer voor te gaan wag by die begraafplaas nie. Die gewoonte is dat jy saam met die stoet daar moet wees agter die kis. Daar is jou plek as jy begrafnis toe gaan.

Kan u onthou voordat die vier kiste die stadion verlaat het, is daar afgekondig dat daar sekere reëls was wat nagekom moet word op pad na die begraafplaas toe? -- Wil u van my weet of daar so iets gesê was? (10)

Ja, was dit afgekondig? Kyk, dit was die tyd van die onluste en die landdros of die magistraat van hierdie distrik het sekere reëls vasgelê waarvan julle, al die begrafnisgangers tog asseblief gehoorsaam moet wees? -- Ja, daar was so iets gewees dat ons by die tyd moet bly.

Was hierdie afkondigings gedoen deur die voorsitter op hierdie vergadering, mnr. Star Motswege? -- Nee, op die tydstip wat ek daar was, was dit bekend gemaak deur die predikant wat gebid het deur te sê om by die tyd te hou, moet julle vinnig beweeg want ons tyd is beperk. (20)

Het hierdie predikant toe afgelees wat is die voorwaardes? -- Nee, ons was besig om uit te gaan toe hy vir ons gesê het dat ons vinnig moet beweeg want ons tyd is beperk.

Kan jy onthou dat iemand daar afgekondig het dat die oorskot van die oorledenes moes per voertuig vervoer word? -- Nee, nie terwyl ek daar was nie.

So, daar is niks afgekondig wat julle gehoorsaam aan moet wees nie? Behalwe om slegs te verwys na die tyd nie? -- Ek wil dit nie sê nie, want dit kan wees dat dit vroeër gesê was voor ek daar gekom het. Ek het laat daar opgedaag. (30)

Al/...

K1262.54

- 21 453 -

MONYOKOSELI

Al wat ek gehoor het was toe dit aan ons gesê was dat ons
vinnig moet loop want ons tyd is beperk.

HOF VERDAAG TOT 14h00.